

^{Pascal}
Bruckner

*Paradoxul
iubirii*

TRADUCERE DIN FRANCEZĂ DE
Irina Mavrodin

TREI

Editori:

Silviu Dragomir
Vasile Dem. Zamfirescu

Director editorial:

Magdalena Mărculescu

Design:

Faber Studio
Imagine copertă: © Mircea Manelici,
lucrare din seria 1978 (detaliu)

Director producție:

Cristian Claudiu Coban

Redactor:

Adina Dinițoiu

DTP:

Ofelia Coșman

Corectură:

Ana-Maria Tamaș

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României**BRÜCKNER, PASCAL**

Paradoxul iubirii / Pascal Bruckner ; trad.: Irina
Mavrodin. - Ed. a 2-a. - București : Editura Trei, 2015
ISBN 978-606-719-311-4

I. Mavrodin, Irina (trad.)

821.133.1-4=135.1
177.6

Titlul original: Le paradoxes amoureux

Autor: Pascal Bruckner

Copyright © 2009 Éditions Grasset & Fasquelle

Copyright © Editura Trei, 2015
pentru prezenta ediție

O.P. 16, Ghișeu 1, C.P. 0490, București
Tel.: +4 021 300 60 90 ; Fax: +4 0372 25 20 20
e mail: comenzi@edituratrei.ro
www.edituratrei.ro

ISBN: 978-606-719-311-4

„Mor de-o rană ce gloria-mi aduce.“

Carmina Burana,

Poeme anonime din secolul al XII-lea

„Dacă judecăm iubirea prin cele mai multe dintre efectele sale, ea seamănă mai mult cu ura decât cu prietenia.“

La Rochefoucauld

Introducere

Paris, începutul anilor '70: pe malul stâng, în cartierul Mouffetard, o grădiniță sălbatică își deschisese porțile, întemeiată pe gratuitate, pe dezvoltarea copiilor, pe participarea părinților. Îmi duceam zilnic fiul la acea grădiniță. Odată cu trecerea lunilor, proiectul își pierde din interes: adulții leneveau la primul etaj, făcând dragoste sau fumând hașis și lăsându-i pe țânci de capul lor. Cei mai mari îi martirizau pe cei mai mici, care plângeau, niciunul nu era șters la nas sau la fund. Jucăriile, produsele farmaceutice dispăreau mereu. Puținii tați sau puținele mame care își asumau obligațiile începură să-și retragă copiii și să-i înscrie în grădinițele „Statului capitalist burghez“. Grădinița alternativă, în care se instaurase haosul, s-a închis, după nenumărate certuri. Nu după multă vreme, m-am dus la Christiania, o comună liberă din Copenhaga, Danemarca: cu ocazia unei cine în acel colhoz sentimental, ce reunea vreo câteva zeci de tineri cu chipuri de Christoși și iubitele lor cu părul lung și blond, niște adorabili băieței și fetițe, urcați pe masă, dansau, urlau, se băteau, călcau în farfuriile pline cu mâncare, aruncându-și brânza, piureul, jambonul, în mijlocul părinților lor impasibili, care se drogau fumându-și pipa sau se mângâiau între ei, fără să le arunce nici cea mai mică dojană. Când haosul a devenit insuportabil, adulții au plecat de la masă, lăsând câmpul de luptă liber, numai pe seama copiilor, care erau dezamăgiți că n-au fost certați. O palmă zdravănă ar fi părut atunci total deplasată.

Anii '60-'70 le-au lăsat celor care i-au trăit amintirea unei imense generozități, amestecată cu multă candoare și cu prostie

abisală. Se părea că avem la îndemână un potențial nelimitat: nicio interdicție, nicio maladie nu ne frânau elanurile. Avântul economic, căderea tabuurilor deja subminate, sentimentul că eram o generație predestinată într-un secol abominabil stârneau o puzderie de inițiative. Trăiam cu ideea unei rupturi absolute; de pe o zi pe alta pământul urma să devină un eden de neînchipuit, cuvintele urma să nu mai aibă același înțeles. Între noi și cei mai vârstnici aveam să punem o distanță de secole, și nici nu se mai putea pune problema de a ne întoarce la modul lor mărginit de a gândi. Eliberarea sexuală a devenit mijlocul cel mai obișnuit de a atinge neobișnuitul: în fiecare dimineață ne reinventam viața, călătoream din pat în pat mai bine decât pe toată suprafața globului, parteneri binevoitori ne așteptau pretutindeni, până și în locurile cele mai îndepărtate. Beată de ea însăși, libertatea noastră nu mai cunoștea limite, lumea ne era prietenă și noi eram prietenii ei. Epoca ne invita să ne înzecim poftele și fericirea consta în a ne multiplica pasiunile, în a ne oferi mijloacele pentru a ni le satisface fără întârziere. Fiecare dintre noi, femeie sau bărbat, se voia un pionier, nu voia să-și refuze nimic, voia să meargă până la capătul fanteziilor sale. Au fost ani de mare inocență, de o creativitate fără de seamă, de o incredibilă fecunditate artistică, muzicală, literară.

Ce a sfârșit euforia? Irupția SIDA, cruzimea capitalismului, întoarcerea ordinii morale? Mai simplu: trecuse timpul. Nu cunoșteam în existența noastră decât un anotimp: tinerețea eternă. Viața ne-a jucat o festă urâtă: am îmbătrânit. Mișcarea s-a epuizat de la sine, după ce și-a îndeplinit rolul istoric. Era mai puțin o revoluție, cât desăvârșirea unui proces început prea devreme. Tabuurile deznăscute n-au crescut din nou ca bălăriile. Anumite câștiguri din această perioadă rămân incontestabile: schimbarea condiției femeii, contracepția, divorțul, depenalizarea avortului, accesul masiv al celui de-al doilea sex către piața muncii. Anii '60-'70 au dat mai ales naștere acestui ciudat concept: iubirea liberă. Expresia aceasta a însemnat multă

vreme promiscuitate, circulația trupurilor, aventurile amoroase. Acum însă trebuie înțeleasă la un nivel mai ridicat, ca oximoron prin excelență, ca mariaj improbabil al apartenenței și al independenței, ca nou regim care ne afectează pe toți, oricare ar fi mediul nostru, opiniile, înclinațiile noastre. Cum se poate oare împăca iubirea, care leagă, cu libertatea, care separă?

Două mari discursuri, preluate de multiple canale, își împart câmpul iubirii: cel al deplorării și cel al subversiunii. Pentru unul, adevărul iubirii s-a pierdut undeva între trubaduri și romantici; pentru celălalt, abia urmează să vină, atunci când omenirea, debarasată de falsele ei podoabe burgheze, își va fi sfârâmat ultimele lanțuri. De aici, două proiecte contradictorii: unul care restabilește, altul care răstoarnă. Ștergerea parantezei blestemate a anilor '60, reabilitarea familiei clasice, abrogarea drepturilor acordate femeilor sau, dimpotrivă, dispariția cuplului, a geloziei, aruncarea lor la pubela Istoriei. Și iată-ne astfel somați să fim arhaici sau moderni, constrânși sau eliberați. Ca și cum iubirea ar fi o maladie ce trebuie vindecată cu orice preț, ca și cum ar trebui să ne scuzăm că iubim așa cum iubim.

Dar trebuie să admitem că în acest domeniu voința de a face *tabula rasa* a eșuat: n-au dispărut nici căsătoria, nici familia, nici exigența fidelității. Dar a eșuat și ambiția de întoarcere la *statu quo ante*. Până și cei mai retrograzi au fost afectați de marea schimbare. Ne mirăm de noutatea moravurilor noastre, adeseori regretând-o; eu mă mir, dimpotrivă, de permanența lor, în ciuda atâtor mutații. Ciudată aventură pentru o generație care a vrut să reformeze sufletul omenesc: ea a redescoperit anumite coduri intangibile. Astăzi dispăre atât ideea de revoluție, cât și cea de restaurare, în profitul unui timp complex, sedimentat, care nu este nici întoarcere în trecut, nici venirea unei ere noi. Care este mai puțin o depășire, cât o deplasare.

Această carte este scrisă pentru cei care refuză șantajul, care nu vor să plece din bătrânul teatru al pasiunilor fără să renege

schimbările intervenite. Situându-se pe poziții contrarii celor ale conservatorilor, ei celebrează drepturile obținute și, spre deosebire de progresiști, ei nu se simt vinovați de gusturile lor desuete. În chiar toiul anilor lirici, eram — la drept vorbind — deja recuperați de vechea lume de care pretindeam că fugim. Eram niște libertini contrariați, niște afemeiați romantici, niște hedoniști sentimentali, cu putere atrași de doi stăpâni: constanța și inconstanța. Eram desueți în înclinațiile noastre și revoluționari în declarațiile noastre.

Libertatea noastră în iubire, cu greu cucerită, are un preț ce trebuie bine circumscris. (Într-o zi, va trebui să se scrie cartea neagră a anilor '60.) Libertatea nu este relaxare, ci un surplus de responsabilități. Ea nu ușurează, ci împovărează. Ea rezolvă puține probleme, dar multiplică paradoxurile. Această lume pare uneori brutală pentru că este „emancipată“ și pentru că autonomia fiecăruia se ciocnește de autonomia celorlalți și se rănește: niciodată constrângeri mai numeroase nu au împovărat umerii fiecăruia dintre noi. Această povară explică în parte o anumită duritate a poveștilor de dragoste contemporane.

Rezultat paradoxal: prin locurile noastre, iubirii i se cere totul, i se cere prea mult, să ne încânte, să ne răvășească, să ne răscumpere. În nicio altă cultură precum în a noastră nu i se atribuie o ambiție atât de grandioasă. Invenția unui Dumnezeu al iubirii în creștinism a făcut din această virtute valoarea cardinală a existenței. Nenumărate mesianisme derivate din această confesiune, și în primul rând comunismul, au înălțat-o pe culmi la rândul lor, soarta ei fiind când mai bună, când mai rea, și asta a dovedit că sentimentul, atunci când este revendicat de un Stat, o instituție, este la fel de primejdios ca un exploziv. Emancipându-se, el se arată așa cum este, atât în sclipirile, cât și în micimile sale: nobil și totodată josnic.

Partea I

Un mare vis al mântuirii

I. Eliberarea sufletului omenesc

„Am iubit femeile la nebunie. Dar am preferat întotdeauna libertatea mea.“

Giacomo Casanova

„Doamne, cât de mult mi-am iubit libertatea cândva, înainte de a te iubi mai mult decât pe ea. Și astăzi cât de mult mă împovărează iubirea mea!“

Guy de Maupassant,

Fort comme la mort

În 1860, pe când este exilat în insulele anglo-normande, ca opozant al lui Napoleon al III-lea, Victor Hugo asociază în mod inedit libertatea de a gândi cu libertatea de a iubi: „Una îi răspunde inimii, cealaltă minții, sunt două fețe ale libertății de conștiință. În ce Dumnezeu cred, ce femeie iubesc, nimeni nu are dreptul să afle, și legea mai puțin decât oricine“¹. Mai departe, protestând împotriva căsătoriei burgheze, o sclavie dublată de

¹ Victor Hugo, *Choses vues*, 1849-1885, Gallimard, Folio, p. 410.

o nefericire, el scrie: „Iubești un alt bărbat decât soțul tău? Ei bine, atunci du-te spre el. Ești prostituata celui pe care nu-l iubești și soția celui pe care-l iubești. În unirea dintre sexe, legea este inima. Iubește și gândește liber. Restul îl privește pe Dumnezeu“². Și Hugo proslăvește adulterul, protest sălbatic, dar legitim împotriva despotismului matrimonial, care îi permite femeii să scape de mormântul unei nuntiri nedorite³.

1) Iubirea trebuie reinventată (Arthur Rimbaud)

Hugo se înscrie aici în genealogia rebelilor care, de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și până la sfârșitul secolului al XX-lea, au încercat să insereze iubirea în marea saga a emancipării, începând cu filosofi prerevoluționari și ajungând până la Wilhem Reich, trecând prin utopistul Charles Fourier, anarhiști, suprarrealiști și toată mișcarea hippy „Flower Power“. Filosofia Luminilor a crezut că este posibil să fie conciliată iubirea cu virtutea, plăcerea trupească și sentimentele nobile: oricine este capabil să iubească este capabil și de sentimente mărețe și își duce semenii pe drumurile progresului. Pentru Rousseau, de exemplu, reciprocitatea

² *Ibidem*, p. 112.

³ Ironia face ca, în iulie 1845, Victor Hugo, care tocmai a fost numit pair al Franței de către Ludovic-Filip, să fie surprins în flagrant delict cu Léonie Biard. Tânăra femeie este aruncată în închisoare, la ordinul soțului ei, un pictor oficial, dar Hugo nu este închis, datorită statutului său de pair al Franței. Urmarea este încă și mai ciudată: Adèle Hugo, soția legitimă a poetului, ea însăși destul de flușturatică, dornică să se răzbune pe Juliette Drouet, bătrâna amantă a soțului său, reușește să o elibereze pe Léonie Biard și o primește în salonul ei după câteva luni.

și transparența conștiințelor trebuie să simbolizeze excelența umană, morala și comuniunea duse la apogeu. Și, în *Noua Heloiză*, este împotriva galanteriei și a maimuțării politetii pentru a reda sentimentelor de afecțiune inocența lor absolută. Acest mit al unei iubiri desăvârșite care „il înalță pe om deasupra umanității“ (Bernardin de Saint-Pierre) va găsi în evenimentele din 1789, cel puțin la începuturile lor, o accelerare extraordinară.

E vorba atunci de a reîncepe istoria pe baze noi, chiar dacă pentru asta va trebui „să epurăm până și inima“, după cum va cere un anume Billaud-Varennes în luna Floreal a anului III⁴. A forța natura, a introduce scalpелul până în codul nostru cel mai intim, iată ambiția tuturor reformatorilor din ultimele două secole: a regenera iubirea și a se regenera prin iubire. A înlătura vălurile care o urătesc, spre a o reda primei sale vocații, aceea de a face din umanitate o singură familie pătimaș unită. Ne aflăm în registrul discursiv al făgăduinței radioase pe care Rousseau a făcut-o din plin atunci când a prezis zile binecuvântate mamelor care acceptau să-și alăpteze copiii:

Îndrăznesc să le făgăduiesc acestor vrednice mame un atașament solid și constant din partea soților lor, o iubire cu adevărat filială din partea copiilor lor, stima și respectul tuturor, nașteri fericite, fără întâmplări nefaste, o sănătate fără de cusur (...). Dacă mamele vor binevoi să-și alăpteze copiii, moravurile se vor reforma de la sine, sentimentele naturale se vor deștepta în toate inimile; Statul se va repopula⁵.

⁴ Citat în Mona Ozouf, *L'Homme régénéré*, Gallimard, 1989, p. 142.

⁵ J.J. Rousseau, *L'Émile*. Cartea I, Garnier-Flammarion, pp. 48–49. Cu privire la legăturile dintre practica — nouă în Europa — alăptării materne, a iubirii conjugale și a grijii față de copiii mici, a se vedea remarcabilul studiu al lui Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne*, Points, Le Seuil, 1977, pp. 227–229. Pentru Shorter, Rousseau, în *L'Émile*, nu face decât să reia idei deja aflate în circulație de multă vreme în epoca sa.

După ce perioada clasică condamnă pasiunea — „iubirea este mai de temut decât toate naufragiile“, spune Fénelon în *Telemah* —, secolul al XVIII-lea inventează revoluția intimității. Fenomen nou: legăturile iubirii îi unesc din ce în ce mai mult pe părinți și pe copii. Familia devine laboratorul sentimentului, care este pe cale de a constitui fundamentul contractului social⁶. Faptul de a-l curăța de zgura depusă de epocile anterioare îl transformă într-o virtute menită să înalțe specia umană de la barbarie la civilizație.

Această voință de a recrea în totalitate atât omul, cât și societatea va recurge, în a doua jumătate a secolului al XX-lea, la ajutorul sexualității, medicament complementar pentru unii, remediu de substituție pentru alții. Ne aflăm în acest punct: de două secole, cultura occidentală vrea să construiască „un atelier de reparare a omului“ (Francis Ponge) și să redea iubirii adevăratul ei chip, să facă din ea temelia unei societăți de frați și de amanți. Noi povestim aici episoadele acestei tentative nebunești.

2) Mântuirea prin orgasm

Împotriva meschinăriei burgheze și a pudibonderiei romantice, care idealizează femeia și o dezerotizează, apare o dublă ripostă: cea a pasiunii unice sau cea a veselelor aventuri. Pe de o parte, Engels prezice în 1884 (în cartea sa *Originile familiei, ale proprietății private și ale Statului*) triumful unei monogamii fericite, favorizată de revoluția proletară care va înlătura aservirea femeii

⁶ În afară de studiul lui Shorter deja citat, vezi Philippe Ariès, *L'Enfant et la vie familiale sous l'Ancien Régime*, Plon, 1960.

și ceea ce ține de ea, adulterul și prostituția. Pe de altă parte, anarhistul francez Émile Armand apără, înainte de 1914, ideea unei „camaraderii amoroase“, debarasată de ipocrizie și de gelozie și întemeiată pe pluralismul sexual⁷.

Apare atunci speranța de a se proceda la o nouă educație a umanității, care să îmbine igiena, juisanța și înclinația, în scopul de a smulge trupurile din dubla tutelă a Bisericii și a Capitalului, de a le sustrage predicilor fățarnice ale preotului, ritmului de muncă dictat de patron, tiraniei ceasului. Și în cazul acesta e vorba despre a deplasa „frontiera dintre posibil și imposibil“ (Mona Ozouf) și a restabili nuditatea în candoarea sa adamică. Sexualitatea era o bestie care trebuia pusă în lanțuri, după părerea primilor creștini; de acum înainte este un animal fabulos, care trebuie eliberat. La baza acestei aspirații, care se propagă de la anumite erezii religioase până la mișcările feministe și socialiste, există certitudinea unei bunătați a dorinței, singura capabilă să smulgă societatea din urâtenia ei. Acest militantism al reconstrucției prometeene va atinge apogeul odată cu Freud, desigur, care a revelat temelia carnală a civilizațiilor noastre, odată cu Herbert Marcuse, plecat să-și răspândească învățătura în SUA, dar, mai ales, odată cu Wilhem Reich, medic disident în raport cu psihanaliza și cu partidul comunist german, mort în Statele Unite în 1957. Refuzând să facă diferența între revoluția socială și revoluția personală, susținând că „viața sexuală nu este o afacere privată“⁸, Reich, victimă a nazismului și a stalinismului, va căuta, întreaga-i viață, să găsească cel mai bun mijloc de a scăpa „servilei structuri umane“. Numai deplina aptitudine către plăcere îi va reconcilia pe oameni cu ei înșiși și le va permite să izgonească din mentalul lor infantilele derivate care sunt pornografia, romanul polițist, povestirile de groază și, mai ales, supunerea față de șef,

⁷ În Jean-Claude Bologne, *Histoire du mariage en Occident*, Hachette, „Pluriel“, 2005, pp. 392-393.

⁸ Wilhem Reich, *La Révolution sexuelle*, Copenhagen, Sexpol Verlag, 1936; Paris, Plon, 1968.

toate legate de teamă, adică de frustrare. „Civilizația mașinistă autoritară“, misticismul religios, represiunea burgheză creează în jurul fiecărui individ o „carapace emoțională“ care ucide bucuria de a trăi și chircește ființa umană. De vreme ce slăbirea tensiunilor prin convulsia erotică este formula însăși a tot ce este viu (până și aurorele boreale nu sunt nimic altceva decât niște orgasme cosmice), doar ea va pune capăt „supunerii oarbe față de Führer“, va duce la dispariția treptată a posesivității, a cancerului, a dictaturii, a violenței.

Revoluția sexuală bine înțeleasă nu este o ameliorare a tulburărilor genitalității: ea reprezintă o ruptură istorică, ne face să trecem, în termeni marxiști, din preistorie în istorie. Odată cu Wilhem Reich, ne aflăm într-un utilitarism biologic fondat pe o metafizică a mântuirii: ca și grația la calviști, orgasmul este poarta îngustă a răscumpărării. Puterea de lichidare pe care el o implică constituie panaceul care — se crede — ne va păzi de toate epidemiile politice sau fizice: „Fericirea sexuală a populației este cea mai bună garanție a securității sociale a tuturor“⁹. De vreme ce trupul nostru este singura noastră patrie, solidară, ca și la greci, cu universul și cu mișcările climaterice, partida fundamentală se joacă în pânțele bărbaților și al femeilor. De noi depinde să facem din el o grădină a tuturor desfătărilor sau un infern al refulărilor: căci bioenergia care ne străbate în timpul spasmelor este chiar cea care însuflețește materia vie și mișcarea stelelor (W. Reich, exilat la sfârșitul vieții sale în America, unde a fost persecutat de FBI, va construi niște mașini ciudate prin care să capteze radiațiile „orgonice“, printre care un sparge-nori care va reuși să aducă ploaia în deșert). În funcție de faptul că veți avea sau nu orgasm, pământul va bascula în armonie sau în discordie: deja Fourier făcea o analogie între populația umană și cea a planetelor și vedea în Calea Lactee un imens depozit de

⁹ Wilhem Reich, *La Révolution sexuelle*, op. cit., p. 302. Reich era pentru o viziune progresistă și rațională a literaturii sexualității în cinematografie și în literatură.

sămânță luminoasă. Dacă oamenii ar face cu și mai mult zel dragoste, ei ar da naștere unei mulțimi de galaxii care ar lumina planeta *a giorno* și ar rezolva foarte ieftin problema iluminării. Sade însuși va compara juisanța cu o erupție vulcanică și apatia libertinului cu blocurile de lavă răcită după explozie.

În anii '60, când au fost redescoperiți acești autori (care au fost și inspirația anumitor secte milenariste), sexul va deveni demonstrativ, încărcat fiind de un statut mesianic: prin el vorbește, în mod nedeslușit, nici mai mult, nici mai puțin decât enigma umană. Turbulențele Erosului nu pot fi reduse la un șuvoi de impudoare, așa cum au susținut niște spirite ipocrite, ci ele corespund unei „revolte a sufletului“, așa cum nota deja marele istoric Denis de Rougemont în 1961. Paradisul urma să fie recreat cu înseși instrumentele căderii, urmând să fie astfel fabricați o nouă Evă, un nou Adam. Strămoșii noștri au bâiguit ceea ce noi enunțăm acum în mod limpede; cei mai buni dintre ei au fost niște precursori, noi intrăm acum în Împărăție, în starea majoră a umanității. Părțile rușinoase ale omului devin părțile sale glorioase, dar și părțile sale războinice. Ereția este o insurecție, trupul stăpânit de Eros răstoarnă dictatele ordinii stabilite, dorința este profund morală. Nu se mai simte nevoia de a recurge la vechiul concept freudian de sublimare, instinctele sunt în ele însele sublime și cuprind integralitatea condiției umane. De vreme ce răul era de origine pulsională, omul urma să devină bun făcând dragoste. Coitul este rebeliune împotriva societății și totodată împlinire a naturii umane. Această pretenție a profesilor eliberării de a interveni în sursa însăși a sensibilității explică exaltarea și totodată tonul lor belicos.

Epoca a întărit bănuiala, deja trezită de filosofia Luminilor, că iubirea nu-i decât o mască a dorinței, o minciună inventată de oameni pentru a-și ascunde pofta. „Iubirea nu mai există, spusesese Robert Musil, rămân doar sexualitatea și camaraderia.“ Deleuze și Guattari vorbeau și ei despre „josnica dorință de a fi iubit“.